

Gávcci fáttá buori ovttasdoaimmii

Ságastallangiipa váhneimiidda
ja eará ollesolbmuide

Govat:
Johs Bøe
Tine Poppe
Lars Pettersen/Tinagent
Glenn Røkeberg
Scanpix Creative

Deaddileapmi:
www.flisatrykkeri.no

2017

Movt don *oainnát* mánát?

Ovdalgo sáhtát máná áddet olmmožin geas leat iežas dovddut, áigumušat ja dárbbut, de fertet geahččalit áddet movt dát persovdna lea - movt lea Leahkit “su skuovaid siste”. Fágagielas dat gohčoduvo ahte lea **empatijalaš identifikašuvdna** mánáin. Dat mearkkaša ahte don it dušše oainne *máid* du máná dahká, muhto geahččalat maid áddet *manne* son dahká dan maid dahká, ja makkár dárbbut, jurdagat ja dovddut daguid duohken leat. Ovdalgo dan sáhtát áddet de fertet alddát jearrat: Jus mun livččen leamaš dát máná, makkár dovddut mus livčče, máid livččen jurddašan dahje háliidan?

Du iešvuohta váikkuha dasa movt don oainnát máná

Leat ollu bealit mat mearridit movt don oainnát iežat máná. Dasa váikkuhit ovdamearkka dihte du iežat mánánuođa vásáhusat. Lea maid dehálaš movt dus lea sosiálalaččat ja ekonomalaččat, ja maid máná movt du iežat kulturrálaš, oskkolaš ja persovnnalaš árvvut báidnet du, dihtomielaččat ja ii dihtomielaččat. Buot dat leat mielde hábmeme dan movt don oainnát iežat máná.

Máná luondu váikkuha maid dasa

Mis lea buohkain erenamán vuohki movt mii dovdat ja reageret - luondu. Ja du máná luondu váikkuha dasa movt don áddet su. Leago siivos máná gean lea álki duhtadit, dahje máná gii lea eambo mášoheapme? Leago son aktiiva? Leago son searalaš? Mii maid dávjá bidjat gilkoriid mánáide dan mielde movt sii láhttejit. Mii sáhttit ovdamearkka dihte lohkat ahte máná lea rieddjái, siivui dahje váttis. Muhtumin sáhttit mii darvánit ovttá govvideapmái ja diktit dan báidnit ollislaččat dasa movt mii jurddašit máná lea. Dat movt don ipmirdat iežat máná, lea mielde mearrideame movt du mielas son lea.

Dat maid don oainnát ja jurddašat, lea čadnon dasa maid don attát

Nu movt don oainnát ja áddet iežat máná, mearrida movt dus já mánás lea fárrolaga. Dat lea maid vuodđun fuolahussii maid don attát. Buot mánát dárbbášit nanu ja buori oktavuodá iežaset váhnemiiguin. Dat lea vuodđu man nala sii maŋjel huksejit iežaset eallima.

Čájjet mánnái ahte don ráhkistat su

Mánná ferte juste dego don ge dovdat iežas ráhkistuvvon ja árvvusadnojuvvon ovdalge sáhttá iežas dovdat oadjebassan. Ja juste dego don, de ii sáhte du mánná ge jurdagiid lohkat. Dan dihte lea dehálaš ahte don *čájehat* ahte leat buorre sutnje, sihke sániiguin ja daguiguin. Dat guoská maid smávva mánáide geat eai leat oahppan hupmat vel. Sii dovdet anjke ilu ja morraša, ja sii sáhttet ipmirdit ráhkisvuoda ja hilguma. Sihke stuora ja smávva mánát lohket ja dulkojit du oaiviliid, earret eará du ámadaju ja du jiena bokte.

Movt sáhtát čájehit ahte ráhkistat iežat máná?

- go moddját ja boagustit mánáin fárrolaga
- go buorrestat máná dahje dollet su oalgge birra (rámpot su)
- go logat mánnái ahte don liikot sutnje
- go stoagat ja leaikkastalat mánáin
- go mánáin humat movttegis jienain
- go jeđđet máná ja veahkehat su jaskkodit
- ...

Jurdil:

- Movt lea eanemus lunddolaš dutnje čájehit ahte leat buorre iežat mánáí?
- Mii lea dat man bokte du mánná dovdá iežas oadjebassan dasa ahte don ráhkistat su?
- Maid don liikot buot buoremusat iežat mánás?
- Sáhtát go maidege dahkat vai buorebut čájehat ahte leat buorre mánáí?

Geahččal jurddašit man láhkai don dan dagat ovttas mánáin árgabeaivis, ja fuomáš movt mánná reagere dasa.

Geahča ja čuovo mielde mot máná álggahanmokta lea

Go mánáin galggat leat fárrolaga buriin vugiin, de ii leat doarváid ahte leat das dušše iežat rupmašiin. Dus ferte oaivi maid leat mielde. Ollesolbmui leat dávjá jurdagat eará sajes, ovdamearkka dihte go telefovnna gehččet dahje vuorjašuvvet dainna maid eai leat ollen bargat. Jus háliidat albma ládje leat máná luhtte, de fertet maid heivehit iežat ja duođai fuobmát mas máná berošta, maid jurddaša ja dovdá.

Máná ferte beassat čuovvut iežas ideaid ja čoavdit áššiid iežas láhkái - vissis rájiid siskko-bealde. Sii ovdánit dainna. Dan dihte lea dehálaš ahte don it mearrit visot máná ovddas, muhto doarjjut ja movttiidahtát ja attát máná áiggi fuobmát ideaid ieš. Go čuovvut máná mielde mot máná álggahanmokta lea, de máná maid vásiha ahte sáhtta ieš álggahit juoidá, bargat ieš iežas miela mielde ja leat mielde váikkuheame. Buori ovttasdoaimmamis leahppi doai mánáin ovttaárvosaččat, ja goappašagain lea lohpi mitalit jus lea juoga masa ii liiko. Dat ii mearkkaš ahte máná galgá stivret du. Ollesolbmus lea ovddasvástádus ovttasdoaimmii.

Jurdil:

- Movt don leat dalle go leat fárrolaga mánáin?
- Leago mihkkege mii dahká ahte máná dovda iežas vajálduvvon, ovdamearkka dihte mátketelefovdna dahje TV?
- Movt máná reagere go don attát fuomášumi sutnje?
- Movt máná reagere go geahččala oažžut oktavuoda, muhto ii oaččo vástádusa?
- Sáhtta go máná gorutgiella moktege mitalit dutnje movt sus lea?

Geahččal jurddašit man láhkai don dan dat ovttas mánáin árgabeaivvis, ja fuomáš movt máná reagere dasa.

Movt sáhtát oaidnit ja čuovvut máná álggahanmovtta?

- go attát responsa máná álggahanmuktii
- go čájehat beroštumi dasa maid máná bargá
- go dulkot máná rupmašiin
- go jearat maid máná háliida ja dovda
- go vástidat máná áigumušaide ja dovdduide
- go heivehat iežat máná muktii ja áigumušaide, nu guhkás go dat lea vejolaš
- ...

Váldde oasi máná dovdduin

Leatgo jurddašan man hearke njuoratmánáid alárbmavuogádat lea? Go sii dovdet iežaset mášoheapmin, de sii čirrot, vai mii boahtit jaskkodahttit sin. Stuořit mánát maid dárbbbašit doarjaga vai ipmirdit ahte dovddut eai leat várálaččat, muhto lunddolaččat ja dábálaččat.

Máná gii ballá, dárbbbaša muhtuma gii oažžu su fas oadjebassan šaddat. Máná gii lea váivvis, dárbbbaša jeddehusa. Seamma ládje dárbbbaša du nuorra ipmárdusa jus heahpanaddá ođđa bálnereguleremiin.

Jus du máná lea suhtus dahje duššástuvvá go don leat bidjan dárbbbašlaš ráji, de dárbbbaša son veahki jaskkodit, seammás go dárbbbaša áddejumi iežas dovdduide. Jus leat ovdamearkka dihte gávppis iežat njealjejahkásaččain gii ánuha njálgáid, de sáhtát lohkat: “Mun ádden ahte dus lea njálggamiella, muhto odne it sáhte gal oažžut.” Dat ahte don áddet máná dovdduid, ii mearkkaš ahte galggat rievdadit rájiid máid leat bidjan. Muhto mánái šaddá álkibut dohkkehit ráji go don čilget man dihte it suova, ja muiatal ahte don áddet dat lea váttis sutnje.

Hála mánáin - dan rájes go dat rieгада

Njuoratmáná sáhtá gulahallat «dovdoságastallama» bokte, dat sáhtá namalassii gulahallat dovdduid bokte. Máná čatnasa dutnje čalbmegeahčastagaid, ilu dovddaheami ja posiitiivlaš lihastagaid bokte. Go don geardduhat su dovdduid dovddaheame, de vásiha njuoratmáná ahte don leat oaidnán ja ipmirdan dan maid son geahččala muijalit dutnje. Dakkár sánehis oktavuoha lea hui dehálaš mánái gii manjel galgá ovdánahttit giela ja sosiála galggaid, ja dovdat ahte lea oadjebas gaskkustit dovdduid. Dan dihte fertet olles rupmašiin atnit go hállá - njálmmi, čalmmiid, giedaid - iežat njuoratmánáin.

Lagas ja buorre oktavuoha gaskal máná ja du lea seamma dehálaš dađistaga go máná stuorru. Maiddái stuořit mánát leat hearckit ja dárbbbašit fuolahusa ja jeddehusa, áinnas buriid ságastallamiid bokte gos sii dovdet ahte sii sáhttet hállat friddjaid persovnnalaš fáttáid birra. Dan dihte lea dehálaš ahte máná dovda iežas oadjebassan dutnje.

Movt sáhtát váldit oasi máná dovdduin?

- go válddát áiggi “hállat” iežat njuoratmánáin
- go dudnos lea čalbmeoktavuoha ja áddestatat máná rumašgiela ja jienaid
- go jeddet máná go dat lea váivvis - juogo njuoratmáná dahje stuořit máná
- go oadjudat máná go dat ballá
- go veahkehat máná jaskkodit jus son lea suhtus
- go leat das go máná háliida hállat oskkáldasat duinna
- ...

Rápmo ja dohkket

Buot mánát, maiddái njuoratmánát, dárbbasit dohkkeheami nu movt sii *leat*, ja rámi dan ovddas maid sii *dahket*. Dan dihte fertet rámpot máná go lea lunddolaš - áinnas maid smávva áššiid dihte. Rápmi ja dohkkeheami leat dehálaččat vai máná ádde ahte don liikot su searalaš olmmožin, ja vai sus ovdána buorre **iešluohttámuš** ja positiiva **iešdovdu**. Rápmi veahkeha máná nu ahte dat dovda ahte sus lea árvu ja son máhttá juoidá. Lea maid dehálaš ahte don muitalat mii lea buorre, ja manne lea nu. De sáhttá máná ovddidit **realisttalaš iešluohttámuša**.

Go rápmot máná go dat dahká juoidá buori earáide, de veahkehat maiddái máná ovdánahttit sosiála máhttu. Dainna lágiin oahppá máná mii lea buorre ja ii nu buorre sosiála láhtten.

Movt sáhtát rápmot ja čájehit dohkkeheami?

- go čájehat máná ahte don “oainnat” su - ozat su geahčastagaid
- go leat konkrehta, ovdamearkka dihte čanat dohkkeheami juoga masa maid doai

vásiheahppi ovttas (“odne lei oba somá leat duinna fárrolaga”, “mun oainnán ahte dása don liikot”)

- go muitalat máná mii lea buorre, ja manne dat lea buorre (“dat lei buorre, oainnat go don dagat ná, de ...”, “lea buorre go veahkehat unna vieljaža, go de gal ...”)
- go modji, dearvvaheamit ja positiivvalaš guoskammat leat duođaštusat
- ...

Jurdil:

- Mii rápmi lea dutnje?
- Movt don reageret go muhtun rápmo du?
- Attát go don iežat mielas dávjá rámi máná? (Buvtte ovdamearkkaid dasa movt don dan dagat praktihkalaččat.)
- Sáhttá go máná leat vahágiin jus ii oaččo rámi? Dahje jus oažžu beare ollu rámi?
- Movt reagere du máná go don rápmot ja dohkkehat su?
- Movt doaivvut don dat máná lea earáid vuostá gii ii goassege oaččo rámi iežas váhneimiin?
- Movt attát don rámi ja dohkkeheami njuoratmáná?

Geahččal jurddašit man lánkai don dan dagat ovttas mánáin árgabeaivvis, ja fuomáš movt máná reagere dasa.

*iešluohttámuš ja iešdovdu
sánit geavahuvvojit dávjá
seamma ládje. Iešdovdu
muitala man buorre don
leat alccet, ja makkár
árvvu don oainnát
alddát. Iešluohttámuš lea
eambo dan birra movt
don árvvoštalat iežat dan
mielde maid nagodat, ja
maid doaivvut iežat nagodit.
Go dus lea *realisttalaš*
iešluohttámuš, de lea dus
rievttes govva das maid don
sáhtát nagodit.*

Oktasaš áicilvuohta - oktasaš vásáhus

Oktasaš vásáhusat fárrolaga leat eaktun buori oktavuhtii ja gulahallamii, oktasaš vásáhusaid haga mat leat birrasii lea váttis hállat dahje dahkat juoidá fárrolaga. Dat lea buorre ja dárbbaslaš vuoddu *oahppamii*.

Mánáin ja ollesolbmui leat dávjá iešgudet lágan áššit main beroštit. Mánái soaitá ovdamearkka dihte tráktor nuppe bealde gáhta leat ollu eambo gelddolaš go dat ahte don čilget movt johtolatčuovggat doibmet. Dakkár dilálašvuodain sáhtá ollesolmmoš láchit dili nu ahte dudnos šaddá beroštupmi seamma áššái ja nu oažžubeahtti oktasaš vásáhusa das mii dutno birra lea. Sáhtát ovdamearkka dihte cuoigut ja lohkat: “Gea dál!” Dahje don sáhtát bidjat iežat fuomášumi máná vásáhusa guvlui. Dainna lágiin čájehat don ahte dan maid máná vásiha, dat lea maid dehálaš.

Go veahkehat máná čohkket áicilvuoda, de it dušše láže vuodu buriid oktasaš vásáhusaide. Don veahkehat maid máná hárbhallat dáiddu movt galgá konsentreret. Konsentrašuvdna lea eaktun dasa ahte máná ádde ja oahppá odđa áššiid.

Movt sáhtát veahkehit máná čohkket áicilvuoda?

- go jurddašat dan ahte dudnos galgá leat oktasaš vásáhus dilálašvuodas
- go veahkehat máná bidjat áicilvuoda dan guvlui máid don háliidat ahte doai galgabeahtti vásihit ovttas, ovdamearkka dihte go cuoigut, geahččalat oažžut čalbmeoktavuoda ja logat “boade” dahje “geahča”
- go čuovut mielde mas du máná berošta, ja go heivehat iežat mánái
- ...

Jurdil:

- Leago dus ja du mánás áigi oktasaš vásáhusaide main goappašagat berošteahppi?
- Atte ovdamearkkaid dasa movt don veahkehat iežat máná čohkket áicilvuodastis. Movt reagere du máná?
- Movt don doavvut máná ovdánit gii hárbve oažžu veahki čohkket áicilvuoda?

Geahččal jurddašit movt don dagat dán árgabeaivvis fárrolaga iežat mánáin, ja fuomáš movt máná reagere.

A series of 21 horizontal lines spaced evenly down the page, providing a template for writing or drawing.

Vásáhusaide ráhkadit oaivila

Vai mánná galgá áddet máid doai vásiheahppi fárrolaga, ja nagodit dan bidjat oktavuhtii eará vásáhusaiguin, de lea dehálaš ahte don muitalat dinggaid namahusaid, ja čilget movt dat doibmet. Positiivvalaš dovdduid čájeheami ja go beroštat áššiin máid doai bargabeahhti, veahkeha máná muitit vásáhusa. Don dagat nu ahte dat šaddá dehálaš ja ávkkálaš.

Go mánná vásiha ahte son juogada “duohtavuodá” duinna, de son maid fuomáša ahte giella lea juoga maid doai juogadeahppi, ja ahte sutnje ja earáide leat sániin seamma oaivilat. Son oahppá ahte konkrehta dinggain leat namahusat nugo “viessu” ja “biebmu”, muhto son oahppá maid bidjat sániid oaidnemeahttun áššiide, nugo dovdduide. Lea dehálaš ahte váhnen veahkeha máná bidjat namahusaid ja áddejumi iešguđet lágan dovdduide dan oktavuodas go dat dáhpáhuvet. Sáhtát ovdamearkka dihte dadjat: “Mun jáhkán unna vieljažii šattai váivi go ii beassan leat mielde.”

Boarráset mánát maid dárbašit hállat go leat vásihan áššiid maid lea váttis áddet, nugo givssideami, go muhtun jápmá, dahje dramáhtalaš dáhpáhusaid birra mat bohtet ovdán mediain.

Movt sáhtát máná veahkehit gávdnat oaivila?

- go hállat mánáin dan birra máid vásiheahppi ovttas
- go govvidat ja bijat namahusaid dasa máid oaidnibeahhti
- go čájehat mánáin movt dinggat doibmet

Jurdil:

- Atte ovdamearkkaid movt dan dagat praktihkalaččat. Movt reagere du mánná?
- Jus mánás ii leat oktage gii veahkeha su gávdnat oaivila vásáhusain, movt doaivvut don ahte dát mánná láhtte?
- Movt sáhttit mii gaskkustit oaiviliid mánáide geat leat iešguđet agiin (njuoratmánáin, 3 - jahkásažžii, 14 - jahkásažžii)?

Geahččal jurddašit movt don dagat dán árgabeaivvis fárrolaga iežat mánáin, ja fuomáš movt mánná reagere.

- go čájehat ángiruššama ja leat mielde das máid doai vásiheahppi fárrolaga
- ...

Go bijat sániid dasa maid mánná oaidná dahje vásiha, de veahkehat don máná áddet mii das dáhpáhuvvá, ovddidat su giella, oahpahat doaibmat su earáiguin ja šaddat eambo oadjebassan. Dan mii dahkat dávjá nu ahte eat jurddašge dan birra, dan rájes go mánát leat hui unnit.

Ráhkát oktavuodaid

Váhnemat leat iežaset mánáid deháleamos oahpaheaddjit. Leat váhnemat geat oahpahit mánáid leat sáhkkín áššiide iežaset birra ja čielggadit áššiid maid birra eai dieđe. Mánáid oahppan álgá mihá ovdalگو sii álget skuvlii.

Hukset viidáset máhtu ja vásáhusaid ala ja bidjat daid oktavuhtii lea dehálaš máná **intellektuála ovdáneapmái**, mii mearkkaša ovdánahttit mánás oahppandáiddu. Go veahkehat máná ár-rat čatnat ovdeš vásáhusaid odđa vásáhusaide (“muittátgo don ahte...”, “dat lea danin moai dál...”), de máná ádde oktavuodaid ja sáhtta eambo **abstrákta** jurddašit sániid ja doahpagiid birra. Jurddaš ahte don ja máná leahppi olgun vázzime, ja de oaidnibeahhti bussá. Dalle sáhtát cuiget bussái ja čilget ahte dat gullá stábatgáhtu nállái. Jeara maid áinnas mánás: “Oainnát go makkárge ovttaláganvuodaid gaskal bussá ja stábatgáhtu”? Dalle veahkehat máná oaidnit oktavuodaid ja jurddašit guhkkeli go dilálašvuhtii mii dás ja dál lea. Dát lea hui dehálaš vai máná galgá ovdánahttit iežas nu gohčoduvvon **kognitiivlaš doaimmaid**, dat mearkkaša dáidu áddet, oahppat ja jurddašit. Dasa lassin dat lea dehálaš giellaovdáneapmái.

Movt sáhtát iežat máná veahkehit ráhkadit oktavuodaid?

- go čilget, muitalat ja gávnnat sivaid dasa manin juoga dáhpáhuvá
- go čilget ja hálat mánáin dan birra máid máná lea vásihan
- go buohtastahtát eará vásáhusain ja gávnnat ovttaláganvuodaid ja erohusaid
- go gávnnat oktavuodaid ovdeš áiggis ja boahpteáiggis
- go ráhkadat ja muitalat muitalusaid dan birra maid doai vásiheahppi fárrrolaga
- go tevdnet, lávlut, geahčat govaid dudno vásáhusain
- ...

Plánet

Oassi das mii veahkeha máná ovdánahttit kontrolla iežas badjel, lea ahte son nagoda geahččat ovddos guvlui ja ahte sus lea diehttevašvuoda dovdu. Go plánet aktivitehtaid ceahkis ceahkkái fárrolaga mánáin, de veahkehat don su ovdánahttit dáiddu movt okto galgá plánet ja doallat bajilgova ovttaskas cehkiin mat dolvot mihttomearrái. Vuovddis vázzit sáhtttá leat vuogas doaibma maid sáhtttá plánet fárrolaga: Maid moai fertejetne válddit mielde vai ean galbmo? Man ollu borramuša moai dárbašetne? Gosa moai galge vázzit? Fágagielas mii dan gohčodit ovddidit **kognitiivlaš kárttaid**.

Kognitiivlaš kárttat dahket maid ahte du mánnái lea álkibut konsenteret ovtta mihttomearrái áiggi badjel. Go veahkehat máná ráhkadit buriid dábiid bistevaš doaimmaide nugo oadđimii, borramii ja leaksobargamii, de attát don sutnje dehálaš reaidduid maiguin son ieš

ráhkada struktuvrra ja diehttevašvuoda iežas eallimis.

Movt sáhtát máná veahkehit iežas birget?

- go oahpahat su plánet cehkiid mielde
- go bijat mihttomeriid maid mánná sáhtttá joksat du vehkiin
- go ráhkadat buriid dábiid bistevaš doaimmaide (oadđit, borrat, bargat leavssuid j.s.)
- ...

Jurdil:

- Movt sáhtát don veahkehit máná plánet cehkiid mielde?

Geahččal jurddašit movt don dagat dán árgabeavvis fárrolaga iežat mánáin, ja fuomáš movt mánná reagere.

Doarjja

Buot mánát dárbbasit doarjaga vai ovdánit buori vuogi mielde. ICDP:s mii geavahit **graderejuvvon doarjja** doahpaga, mii mearkkaša ahte doarjjut máná go lea dárbu dan dahkat, muhto geassit ruovttoluotta doarjaga rievttis áiggis go oainnát ahte mánná máhttigohtá dan. Beare ollu doarjja sáhttá mánáid dahkat eahpesihkkariin dasa maid sii nagodit, ja sorjavažžan doarjagii go galget geahččalit juoidá odđasa. Beare unnán doarjja sáhttá dagahit ahte sii dovdet iežaset jallan daningo eai máhte.

Máná oahpahit sihkkelastit lea buorre ovdamearka graderejuvvon doarjagii: Mii doallat sihkkela gálvobreas, muhto luoitit juste go mii dovdat ahte mánás lea balánsa. Ja de mii leat jodánat dohppet fas gitta dasa jus mánná álgá sugadit.

Movt sáhttát doarjjut máná buori vuogi mielde?

- go doarjjut máná juste muttágiid
- go divttát máná vásihit ahte son máhttá ja lea iešheanalaš
- ...

Jurdil:

- Movt sáhttát máná doarjjut *beare ollu*?
- Dáhpáhuvvá go ahte doarjjut máná beare unnán?

Geahččal jurddašit movt don dagat dán árgabeaivis fárrolaga iežat mánáin, ja fuomáš movt mánná reagere.

Láhčit dili

Dan rájes go mánát leat oalle unnit, de ohppet sii reguleret iežaset iešguđet lágan dilálašvuodaid mielde. Sii láhttejit ovdamearkka dihte eará ládje ruovttus go mánáidgárddis dahje skuvllas. Muhtomin dárbbasit sii veahki reguleret iežaset, nugo dalle go lea čuožžilan riidu stoahkanšiljus dahje skuvlašiljus. Dalle sáhtát don gii leat ollesolmmoš atnit dan maid mii gohčodit **dilálašvuodareguleren**, mii mearkkaša ahte don dagat juoidá dilálašvuodain itge mánáin, go rievdadat stoahkama rámmaid dahje njuolggadusaid. Go máná vásiha ahte áššit šaddet buorebut go dilálašvuoha rievdá, de sii ožžot buorebut strategiijaid dasa movt sii ieža leat.

Movt sáhtát láhčit dili nu ahte máná sáhtá reguleret ieš iežas?

- go barggat juoidá dilálašvuodain itge mánáin
- go rievdadat njuolggadusaid ja rámmaid
- go hálat mánáin iešguđet lágan vugiid birra movt son sáhtá birgehallet dilálašvuodain
- ...

Jurdil:

- Manne lea buoret reguleret dilálašvuoda ja ii máná?

Geahččal jurddašit movt don dagat dán árgabeaivvis fárrrolaga iežat mánáin, ja fuomáš movt máná reagere.

Bija positiivvalaš rájiid

Sáhtta leat váttis mánáide bidjat rájiid, muhto dat lea áibbas mearrideaddji vai sii sáhttet ovdánahttit **morálalaš ipmárdusa**, empatiija ja ovddasvástádusdovddu. Negatiivvalaš rájiid bidjan, nugo giieldin ja ránggáštusnihttin, doaimbá hejot guhkit áiggi badjel. Jus háliidat ahte mánna galgá oahppat juoidá mávssolačča rájiid bidjamis, de fertet atnit dan maid mii gohčodit **positiiva rájiid bidjamin**. Dat mearkaša ahte bijat rájiid dakkár vuogi mielde maid mánna vásiha veahkin ja jierpmálažžan. Dan sáhtát olahit go čilget manne don bijat ráji, ja áinnas go attát mánnaí molssaeavttuid doaimmaide. Stuorit mánáiguin sáhtta leat buorre jurdda šiehtadallat gokko rájit galget mannat. De sii vásihit ahte sii besset leat mielde ja mearridit, ja ahte válddát sin duodalažžan.

Go bijat mánnaí positiivvalaš rájiid, de veahkehat don su iežas áddet mii lea riehta ja boastut. Danne son nagoda ieš dahkat rievttet válljemiid, ovdamearka dihte ii suolát rámbuvrras - ii daningo ballá ránggáštuvvot muhto daningo son ádde ahte dat lea boastut.

Dovddut njommot. Erenoamážit sáhtta máná suhttu jođánit dagahit ahte ollesolmmoš suhtta. Dan dihte lea ollesolbmoss váddáseamos bargu vuos ieš jaskkodiit ovdal sáhtta jaskkodahttit máná. Jus galgat nagodiit máná reguleret, de fertet vuos máhttit iežamet reguleret. Dan dihte lea dehálaš ahte mii ieža leat jaskkadat go bidjat rájiid, vaikko leat suhtus.

Mot don sáhtát bidjat positiivvalaš rájiid mánnaí?

- go čilget manin don bijat rájiid
- go attát mánnaí molssaeavttuid
- go geavahat šiehtadallama veahkkeneavvun
- ...

Jurdil:

- Manin rájit leat dehálaččat mánnaí?

Geahččal jurddašit movt don dagat dán árgabeaivvis fárolaga iežat mánnaí, ja fuomáš movt mánna reagere.

Sátnečilgehusat

abstrákta	juoga jurddašuvvon; nuppegežiid konkrehtas
dohkkehit	čájehit ahte don liikot mánnái numot son <i>lea</i>
empatiija	sáhttit iežas bidjat eará olbmo dillái ja áddet maid dát olmmoš dovdá
empatiijalaš identifikašuvdna	áddet mot <i>lea</i> leahkit eará olmmožin
dovdoságastallan	gulahallan dovdduid ovdanbuktimiid bokte
buorre ovttasdoaimman mánáiguin	addit fuolahusa ja lagasvuođa, muhto seammás bidjat gáibádusaid ja bidjat rájiid
graderejuvvon doarjja	doarjut máná go <i>lea</i> dárbu, muhto geassit ruovttoluotta doarjaga rievtttes áiggis go máná máhttigohtá
intellektuála ovdáneapmi	oahppandáiddu ovdáneapmi
kognitiivlaš funkšuvnnat	dáidu áddet, oahppat ja jurddašit
kognitiivlaš kárttat	dás <i>lea</i> sáhka das ahte <i>lea</i> dáidu plánet ja doallat bajilgova ceikkiin mat dovnot mihttomearrái
morálalaš ipmárdus	ipmirdit erohusa das mii <i>lea</i> riehta ja boastut, buorre ja heajos láhttenvuohki
negatiiva rájiid bidjan	bidjat rájiid gildosiin ja ránggáštus áitimat
positiiva rájiid bidjan	bidjat rájiid dainna vugiin ahte máná ádde dan veahkkin ja jierpmálažžan
realisttalaš iešluohtámuš	rievtttes govva das maid don nagodat dahkat
rámidit	čájehit mánnái ahte don liikot juoga masa maid dat <i>bargá/dahká</i>
iešdovdu	muitala man buorre don leat alcet, ja makkár árvvu don oainnát alddát numot don leat
iešluohtámuš	muitala movt don árvvoštalat iežat dan mielde maid nagodat, ja maid doaivvut iežat nagodit
dilálašvuođa- mudden	rievdadit dilálašvuođas rámmaid dahje njuolggadusaid vai veahkeha máná máhttit
luondu	riegádeamis tendeansa mihtilmas dovdan- ja reagerenvuohkái

Doaibmat ovttas vai ovttas šaddaba buorit

Bajásgeassit máná lea okta dain deháleamos ja eanemus hástaleaddji bargguin mii dus sáhtá leat. Du máná ii leat min veršuvdna dus alddát, muhto son lea sierra olmmoš gii dađistaga ovdána iežas identitehtain ja šaddá searalaš. Ollesolmmožin du bargu lea doarjut máná ja leat čielga, luohtehahtti ja ráhkislaš váhnemin. Seammásgo mánái attát fuolahusa ja lagasvuoda, de fertet maid bidjat gáibádusaid ja bidjat rájiid vai veahkehit máná šaddat oadjebassan ja searalaš. Lea dat maid mii oaivvildit go hállat **buori ovttasdoaibmama** birra gaskal ollesolbmuid ja mánáid.

ICDP - veahkki gávdnat buriid ovtastallanvugiid

ICDP (International Child Development Programme) lea váhnenbagadallama prográmma man áššedovdit ollu riikkain leat ráhkadan, ja ollu jagiid dutkan lea dasa vuodđun. Das lea sáhka hástalusain maid ollu váhneamat vásihit, ja leat strategijiat buori ja positiiva oktavuhtii gaskal váhneamiid ja mánáid. Prográmma oasseváldin don deaivvadat eará váhneamiiguin joavkkuin gos dii sáhttibehtet lonohallat vásáhusaid ja oaiviliid. Nu sáhttibehtet veahkehit nubbi nuppi šaddat eanet oadjebas váhnemin, ja don sáhtát oažžut ođđa jurdagiid dasa mot don sáhtát dustet iežat máná.

Ságastallangihpa “Gávccii fáttá buori ovttasdoaibmamiid” lea sihke bargogirji mii galgá adnot joavkočoagganemiin ja “muitogirji” mii sáhtá buorre veahkin maŋjelgo čoagganeami leat nohkan. Gihppagis oahpat veaháš dan birra mot mánát ovdánit, ja makkár dárbbut sis leat dain iešguđet ovdánanmuttuin. Dan ollodagas ávžžuhit du jurddašit ovttaskas fáttáid birra. Dat sáhtá veahkehit du oaidnit muhtun dili ođđa bealis ja addit dutnje muhtun ideaid dasa mot sáhtát dustet konkrehta hástalusaid ja ovdđidit oktavuoda gaskal du ja iežat máná nu ahte dat buorrána vel eanet.

Gihpa ii leat moktege “fasihtta” mánáidbajásgeassimii, muhto lea jurddašuvvon reaidun mii sáhtá dahkat du eambo oadjebassan váhnendoaimmas.

Mii ávžžuhit du dađistaga čálistit gihppagii ja leat aktiiva ja čájehit beroštumi joavkočoagganemiin.

Buresboahhtin!

Háliidat go diehtit eambo?

bufdir.no ja foreldrehverdag.no sáhtát lohkat eambo oktavuoda birra gaskal mánáid ja váhneamiid.